

עורכים: ד"ר הראל חורב, ד"ר יוגב אלבז

כרך 14, גיליון מס' 6, 20 בנובמבר 2024

חזבאללה בצומת דרכים לאחר חיסול נצראללה: על דילמת הזהויות של הארגון

איתן ישי*

ביום שישי, 27 בספטמבר 2024, לעת שקיעה, זעזעה הפצצה אווירית את רובע הדאחיה שבדרום ביירות. אף על פי שכבר חוו את הפצצות חיל האוויר הישראלי בימים שקדמו לכך, ברור היה לתושבי הרובע השיעי כי עוצמתה של התקיפה הייתה חריגה בכל קנה מידה שהוא. למעלה משמונים טונות של חומר נפץ הוטלו על מתחם תת-קרקעי השוכן בלב הרובע הביטחוני של חזבאללה¹ והובילו להשמדה מוחלטת של המתחם ושל סביבתו. תוך זמן קצר התברר כי יעד התקיפה החריגה היה לא אחר מאשר מזכ"ל חזבאללה, חסן נצראללה. למחרת כבר הודיע דובר צה"ל כי בישראל התקבל אישור שנצראללה חוסל, וכעבור מספר שעות נאלץ גם חזבאללה להודות בכך.

היה זה רגע השיא בתום כמעט שנה של התכתשויות הדדיות בין ישראל וחזבאללה. נדמה כי נצראללה, אשר מיצב את עצמו כמנהיג נבון שמכיר את ישראל טוב מכולם, שגה בכל הערכותיו ונותר נאמן לתפיסת ההרתעה ההדדית ולשיטת המשוואות בהן דגל במשך השנים, מבלי שהבין את המפנה האסטרטגי החד שחל בישראל בחודשים, ובמיוחד בשבועות, שקדמו לחיסולו. בכך, מבטאת

* איתן ישי הוא דוקטורנט בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא משמש כראש תחום המזרח התיכון וצפון אפריקה במיתווים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית, וכמזכיר האגודה הישראלית ללימודי המזרח התיכון והאסלאם (אילמ"א). עבודת הדוקטורט שלו עוסקת במערכת היחסים שבין ארגון חזבאללה לבין מוסד הנשיאות בלבנון, תוך עמידה על סוגיות כגון מדיניות, ריבונות, היברידיות ועוד.

¹ ייחודו של חזבאללה נובע מכך שהוא משמש בעת ובעונה אחת גם כארגון צבאי-למחצה וגם כתנועה פוליטית-רעיונית. לכן, במהלך המאמר יופיעו שתי ההתייחסויות, פעם כארגון ופעם כתנועה.

הסתלקותו האלימה מן הזירה את אחת מהערכות-הטעות (מיסקלקולציות) הגדולות בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי.

מאמר זה יבקש לטעון כי מיסקלקולציה זו חוזרת בבסיסה אל הדילמה המובנית בעצם קיומו של חזבאללה – באופן בו עוצב בידי נצראללה לאורך השנים – ואל הסתירה שבין רכיבי זהותו השונים. הוא יציג את האסטרטגיה בה נקט נצראללה במהלך השנה האחרונה כביטוי לניסיונו להלך בדרך ביניים שתאפשר לו לגשר בין רכיבי הזהות השונים ותוך שהוא מקפיד שלא לזנוח את "כללי המשחק" המוכרים, אך מבלי להבין כי כללים אלה השתנו מן היסוד.

על הדילמות של חזבאללה: בין טהראן לביירות, בין תנועת התנגדות למגן לבנון

חזבאללה הוקם בתחילת שנות השמונים בידי משמרות המהפכה של איראן כחלק מהחזון הרחב של ייצוא המהפכה האסלאמית. בכך הוא מגלם משנה תיאולוגית-מהפכנית שמעלה על נס את עיקרון ההתנגדות (מקאומה) וחותרת בבסיסה לקידומו של חזון אשר באחריתו ישלוט האסלאם (השיעי) בעולם, תחת שלטונו של חכם ההלכה (ולאית-י פקיה). למדינת לבנון, על גבולותיה, מוסדותיה וההסדרים הפוליטיים שלה, לא היה מקום בחזון זה. כלומר, חזבאללה הוקם בתוך לבנון, אך לא כחלק ממנה, ולמעשה, לפחות בראשית דרכו, עמד עצם קיומו של הארגון בסתירה לעצם קיומה של המדינה הלבנונית.²

אלא שבתהליך הדרגתי שהחל מראשית שנות התשעים, וביתר שאת לאחר מינויו של נצראללה למזכ"ל הארגון ב-1992, הלך חזבאללה ושינה את פניו. הדוגמות המהפכניות-אסלאמיסטיות טושטשו, והארגון החל לאמץ זהות לאומית-לבנונית ואף השתלב במערכת הפוליטית ובמוסדות המדינה. תהליך זה מתואר לא אחת בתור ה"לבנוניזציה" של חזבאללה, במסגרתה הדגישו מנהיגי הארגון את מאבקם כתנועת התנגדות לאומית-פטריוטית המשמשת בתור "מגן לבנון" למול הסכנות האורבות למדינה.³ הטרינספורמציה שחוזה חזבאללה מארגון הדוחה את קיומה של

² על נסיבות הקמתו של חזבאללה ראו במיוחד:

Shimon Shapira, *Hizballah: Between Iran and Lebanon* (Tel Aviv: The Moshe Dayan Center, Tel Aviv University, 2021), pp. 135-187; Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History*, Third Edition (Princeton: Princeton University Press, 2018), pp. 17-34; Joseph Elie Alagha, *Hizballah's Identity Construction* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011), pp. 33-44.

³ במסגרת זו הקפיד נצראללה לטפח את תפיסת המשולש הנדרש לשם הגנתה של לבנון – "העם, הצבא, ההתנגדות" (אל-שעב, אל-ג'יש, אל-מקאומה). על נוסחה זו הוא חזר שוב ושוב כדי להצדיק את קיומו של חזבאללה כארגון חמוש, בהיותו נציג "ההתנגדות". ראו: Lina Khatib, Dina Matar and Atef al-Shaer, *The Hizballah Phenomenon: Politics and Communications* (London: Hurst & Company, 2014), pp. 73.

המדינה הלבנונית ושואף להקים בה רפובליקה אסלאמית, לכהן הטוען לתואר "מגן לבנון" היא כמעט בלתי נתפסת, ומי שמילא תפקיד מרכזי וחשוב בקידומה היה חסן נצראללה.⁴

ויחד עם זאת, אותה "לבנוניזציה" גוררת כל העת מבטים חשדניים. יש הרואים בה תהליך כן ואוטנטי במסגרתו השילה מעליה התנועה את אופיה המהפכני-רדיקלי והקדישה עצמה להשתלבות במולדת הלבנונית ובהגנה עליה. אך מצד שני, יש הטוענים כי מדובר בהעמדת פנים צינית שכל מטרתה להסתיר את כוונותיו האמיתיות של הארגון ואת העובדה שהוא מחויב בראש ובראשונה למשטר בטהראן.

ואכן, חזבאללה התפתח בתור ארגון המתפקד כחלק מהמנגנון המדינתי בלבנון, אך גם בנפרד ממנו, בעת ובעונה אחת. הוא סירב בתוקף להתפרק מנשקו כפי שהוסכם בהסכם טאיף שסיים את מלחמת האזרחים (1989), ונותר הגוף החמוש היחיד במדינה לצד צבא לבנון.⁵ אף על פי שהתחייב שהנשק שברשותו מיועד להגנתה של לבנון מפני איומים חיצוניים, לאורך השנים גם אירעו תקריות בהן הפנה חזבאללה את נשקו פנימה, ועשה בו שימוש נגד יריבים לבנונים. הבולטת והחריפה שבהן באה לידי ביטוי במשבר שהתגלע במאי 2008, במהלכו השתלטו לוחמי חזבאללה על מערב ביירות בסדרת עימותים שנמשכה כשבוע והותירה אחריה מאות הרוגים. המשבר נפתר לבסוף עם החתימה על הסכם דוחה שהעניק לחזבאללה ולבעלי בריתו שליטה ממוסדת בפוליטיקה הלבנונית באמצעות הבטחת שליש מהמושבים בפרלמנט, ומתוך כך זכות להטיל וטו על כל החלטה ובכל תחום הנוגע למדינה הלבנונית.⁶

זוהי בתמצית הדילמה המעסיקה את חזבאללה ומבטאת את המתח התמידי שאופף את פעילותו כשהוא נאלץ למעשה כל העת להצדיק את קיומו – הדילמה שבין היותו שלוחה איראנית, לבין היותו ארגון פטריוטי-לבנוני, והדילמה שבין היותו תנועת התנגדות שיעית-מהפכנית הפועלת כחלק מציר רחב המחויב לייצוא המהפכה ולהשמדת ישראל, לבין היותו "מגן לבנון".

⁴ Eyal Zisser, "Hizballah in Lebanon: Between Tehran and Beirut, Between the Struggle with Israel and the Struggle for Lebanon", in Barry Rubin (ed.), *Lebanon: Liberation, Conflict and Crisis* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), pp. 157; Alagha, *Hizballah's Identity Construction*, pp. 113-139.

⁵ איתן עזאני, **תנועת חזבאללה: ממהפכנות ו"פן-אסלאמיות" לפרגמטיות ולבנוניות** (ירושלים: האוניברסיטה העברית, 2005), ע"מ 242.

⁶ Zisser, *Hizballah in Lebanon*, pp. 171.

חזבאללה ומלחמת "חרבות ברזל": הדילמה מתחדדת

מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023 דחקה את חזבאללה פעם נוספת לפינה בה הוא נאלץ לתמרן בין רכיבי זהותו השונים, והמנוגדים, באופן שבמידה רבה הציב בפני התנועה השיעית, זאת כבר ניתן לומר, את האתגר הגדול בתולדותיה.

הסימנים מעידים על כך שמתקפת חמאס הפתיעה את נצראללה ותפסה אותו כשאינו מוכן ובעייתי בעייתי ביותר מבחינה פנים-לבנונית. בשנים האחרונות מצויה לבנון במשבר כלכלי חמור אשר תורגם עד מהרה לכדי משבר הומניטרי של ממש. כך, עוד לפני פרוץ המלחמה, התמ"ג והמטבע המקומי צנחו, נתוני האבטלה הפכו מרקיעי שחקים והלוואות ענק שלקחה המדינה בשנים קודמות, בשילוב עם השחיתות הפושה בקרב גורמי השלטון, הביאו למצב בו יחס החוב-תוצר בלבנון הוא הגבוה בעולם.⁷ למעשה, המשבר בלבנון חמור עד כדי כך שהוא הוביל את הבנק העולמי לסווג אותו בתור אחד מעשרת המשברים הכלכליים החמורים ביותר בעולם מאז המאה ה-19, ואולי אפילו אחד משלושת החמורים ביותר.⁸

אם לא די בכך, לבנון מצויה גם בעיצומו של משבר פוליטי מורכב ומתמשך, במסגרתו מתקיימת המדינה מאז אוקטובר 2022 בלא נשיא מכהן, וכן מאז אוקטובר 2021 שולטת בה ממשלת מעבר חסרת כל יכולת ביצועית. לכל אורך השנים האחרונות, המשבר הפוליטי מזין עוד יותר את הקריסה הכלכלית אשר בתורה מתדלקת מחאות המונים של אזרחים מיואשים. חזבאללה היה נתון עוד לפני המלחמה תחת ביקורת חריפה – בעיני לבנונים רבים הוא נושא באחריות מרכזית למשברים המכים בלבנון בשנים האחרונות והוא שמונע ממנה את האפשרות להיחלץ מהם.

הכרזת המלחמה של יחיא סינואר, שאמורה הייתה בחזונו להצית מלחמה כלל-אזורית, הציבה בפני נצראללה דילמה קשה: מחד גיסא, העימות המתמשך עם ישראל והתייצבותו לצד "ההתנגדות" משמשים מקור להצדקת קיומו של חזבאללה. מאידך גיסא, גרירתה של לבנון למלחמה הרסנית בלא שום היגיון והצדקה, ובאופן הסותר באופן בוטה כל כך את האינטרס של המדינה, תשמוט את הקרקע מתחת לטיעון של "מגן לבנון", תגביר את ההתנגדות הפנימית לארגון ועלולה לפגוע בו באופן בלתי הפיך.

⁷ "Lebanon and the ILO Release Up-to-date Data on National Labour Market," *International Labour Organization*, May 12, 2022. Retrieved on November 10, 2024.

⁸ World Bank Group, "Lebanon Sinking (To the Top 3)," *Lebanon Economic Monitor*, Spring 2021. Retrieved on October 24, 2024.

נצראללה ניסה לנקוט בדרך ביניים שתאפשר לו מן הצד האחד להימנע ממלחמה כוללת אך מן הצד השני להציג את עצמו כמי שהתייצב לצד הפלסטינים ושמר על תדמיתו כמוביל ההתנגדות לישראל והמאבק לשחרור פלסטין. בניסיונו להרגיע את הלבנונים החרדים מפני קטסטרופה, ובמקביל להתמודד עם ביקורות ארסיות על זניחת דרך ההתנגדות, הצהיר נצראללה למן הרגע הראשון כי אינו מעוניין במלחמה כוללת עם ישראל, אך גם לא ינצור את האש כל עוד לא תעשה זאת ישראל בעזה.⁹

הפרסומים על מכת מנע להכרעת חזבאללה, שישראל נמנעה מלהוציא אל הפועל בימים הראשונים למלחמה, חיזקו אצל נצראללה את תפיסתו הקיימת כי הישראלים יימנעו ככל יכולתם מגלישה לעימות כולל.¹⁰ בנוסף, נדמה כי בשבועות הראשונים למלחמה עוד סבר נצראללה, בהכירו את ישראל, כי תוך זמן קצר יחסית תבקש האחרונה לסיים את מלחמתה בעזה, ועל כן חש ביטחון לכרוך את שתי הזירות זו בזו. בהמשך, כאשר הבין כי בניגוד לציפיותיו מבקשת ישראל דווקא להאריך את הלחימה, הוא מצא עצמו במלכוד מסוכן ממנו איננו מסוגל להיחלץ כשהוא שבוי ברטוריקה שלו עצמו – אינו מעוניין במלחמה, אך גם לא מסוגל להפסיק אותה, לא לאחר שכרך בין הזירות הלבנונית והעזתית בקשר בל יינתק.

ובכל זאת, נדמה כי לפחות בתחילה האמין נצראללה שאכן יעלה בידו הן להמשיך בלחימה המוגבלת מול ישראל ולייצר מצג תודעתי משכנע דיו של התייצבות לצד ההתנגדות בעזה, והן להימנע מהדרדרות לכדי מלחמה כוללת. הוא ביקש להכתיב מגמה של "משוואות" ו"כללי משחק" אשר נתפסו בעיניו ככאלה שהינם מתחת לסף הגלישה למלחמה שכזאת.

ואכן, בתחילת המלחמה התקבלה בישראל ההחלטה האסטרטגית להתמקד בזירת עזה ולהימנע מעימות כולל מול חזבאללה. במהלך החודשים הראשונים למלחמה, נקטה ישראל למול הזירה הצפונית בגישה שהיא הגנתית ותגובתית בבסיסה, ובמידה רבה ניתן לומר כי היא "יישרה קו" עם נצראללה והקפידה לשחק לפי כללי המשחק שהכתיב. אמנם ישראל לא נמנעה מהוצאת מתווים התקפיים נגד חזבאללה ופעיליו, אך אלה כוונו בעיקר נגד התארגנותו הצבאית של הארגון בקווי ההיערכות בדרום לבנון, ותוך מטרה לגרוע מתשתיותיו ומיכולתו להוציא מתווי פשיטה לשטח הארץ. גם כאשר ביצעה ישראל פעולות שנראו כחורגות מהמשוואות המקובלות, כמו למשל חיסולו של בכיר חמאס צאלח אל-עארורי בבירות בינואר 2024, האינטרס של שני הצדדים היה להציג

⁹ "נצראללה מצהיר על הגברת הפעילות בדרום 'בכמות, באיכות ובעומק': יש להמשיך ולשאת עיניים אל המערכה" (בערבית), אל-נהאר, 11 בנובמבר 2023.

¹⁰ מוריה אסרף, "גנץ ואיזנקוט הוזעקו, גלנט דחף ורה"מ התנגד: מכת המנע שנבלמה", רשת 13, 23 בדצמבר 2023. נצפה בתאריך 24 באוקטובר 2024.

פעולות אלה בתור הגברה נקודתית של הלהבות שאין פירושה הכרזת מלחמה כוללת. חזבאללה הגיב לפעולות אלה בהעלאת רף תגובה נקודתית משלו, אך מיהר גם הוא להכריז על חזרה לכללי העימות המתוחם והמוגבל.

אלא שבחלוף הזמן, כאשר שינתה הלחימה בעזה את אופיה, ולצד המבוי הסתום במשא ומתן על עסקה לסיומה, חל שינוי מהותי בתפיסה הישראלית את הזירה הצפונית. כמו חזבאללה, גם ישראל מצאה עצמה במלכוד מורכב – גם אם תיפסק האש בעזה, ובכך תשליך על הפסקת אש בלבנון, עשרות אלפי אזרחים ישראלים תושבי הצפון שהפכו פליטים בארצם לא יסכימו לשוב לבתיהם בהבינם כי גורלם עלול ביום מן הימים להיות דומה לזה של תושבי עוטף עזה. לפיכך, מצאה עצמה ישראל במצב בו עליה להביא לשינוי יסודי ומהותי ביכולתו של חזבאללה להטיל איום מיידי על היישובים הסמוכים לקו הגבול, ועל הגליל כולו. שינוי שכזה, כך סברו בישראל, לא יתאפשר אלא באמצעות מלחמה.

אך ניכר כי נצראללה לא זיהה שינוי זה. גם לאחר חיסולו של פואד שוכר, מי שנחשב לרמטכ"ל חזבאללה, ב-30 ביולי, נראה שנצראללה נותר איתן בדעתו כי עליו להימנע מהרחבת העימות. ניתן לשער, הגם שלא ביטא זאת בפומבי, כי מזכ"ל חזבאללה ראה בחיסול שוכר תגובה ישראלית לרצח 12 הילדים במגידל שמס כמה ימים קודם לכן כתוצאה משיגור רקטה בידי חזבאללה, ועל כן כפעולה שנופלת תחת "כללי המשחק". כחלק ממלחמת המשוואות לה נותר נאמן, ולאחר השתהות בת כמעט חודש, תכנן נצראללה להוציא כתגובה מתקפה שתכוון בין השאר לעבר בסיס גלילות. לאחר שהירי לגלילות סוכל בידי ישראל, טען נצראללה בנאומו כי המתקפה בוצעה בהצלחה והבסיס נפגע. בכך, לדבריו, נסגר החשבון על חיסול שוכר וכעת ניתן לחזור לשגרה של עימות מתוחם ומוגבל.¹¹

העובדה שנצראללה שיקר בנאומו בצורה כה בוטה היא חריגה ועומדת בסתירה לתדמית שביקש לטפח בפני קהלים בלבנון, בעולם הערבי ובישראל כאחד. במשך שנים הוא ייחס חשיבות רבה לתפיסת האמינות שלו וביקש לצייר עצמו בתור מנהיג ישר, אמין ואותנטי, כזה שמדבר בגובה העיניים ובפתיחות, ואומר את האמת גם כאשר היא אינה בטובתו. זכור למשל הריאיון שהעניק באוגוסט 2006, זמן קצר לאחר סיום מלחמת לבנון השנייה, בו הצהיר כי "אני אומר לך במלוא הכנות, והאנשים שומעים אותי כעת [...] לא הערכנו ולו באחוז אחד, אחוז אחד, שלקחתם בשבי [של החיילים הישראלים] תוביל למלחמה בקנה מידה שכזה [...] אם תשאלו אותי, אם הייתי יודע שישנו סיכוי של אחוז אחד שהפעולה תוביל למלחמה כפי שהובילה, האם הייתי מורה על ביצועה,

¹¹ "עיקרי הדברים שהובאו בנאומו של הסיד נצראללה בעניין פעולת 'יום הארבעים'" (בערבית), אל-מנאר, 25 באוגוסט 2024.

הייתי עונה לך: 'לא, ממש לא'...¹² העובדה שנצראללה שיקר לקהל שומעיו לאחר חיסול שוכר, והבהיר כי החשבון מבחינתו נסגר, מעידה על הלחץ הגדול בו היה נתון ועל הפחד מפני הדרדרות למלחמה כוללת. יותר מכך, היא מעידה על כך שנצראללה לא זיהה את השינוי בגישה הישראלית כלפי העימות בצפון, והמשיך לדבוק בתפיסותיו הקיימות בדבר משוואות וכללי משחק ולתת אמון בתפיסה לפיה ישראל תימנע בכל מחיר ממלחמה כוללת.

פיצוץ של אלפי זימוניות ומכשירי קשר בידיהם ופניהם של פעילי חזבאללה ב-17-18 בספטמבר, הכו את חזבאללה בתדהמה. בנאום שנשא נצראללה כעבור יומיים, נאום שיתברר בהמשך כאחרון בחייו, הוא נראה בעיקר מבולבל ונבוך. קולו השבור, ההשתהויות התכופות והזיעה בפניו הסגירו את ההלם בו הוא מצוי. הוא טען כי ישראל "חצתה את כל הקווים האדומים" והוסיף אמירה עמומה לפיה מדובר במעשה ש"יכול להיקרא הכרזת מלחמה". הוא הבטיח תגובה הולמת למהלך חסר התקדים מצד ישראל, אך נמנע מלספק אמירה חד משמעית או חריפה מדי לגבי כוונותיו.¹³ ששה ימים לאחר מכן מצא נצראללה את מותו. ייתכן כי על אף רצף החיסולים של בכירי חזבאללה בימים שלפני כן, הוא עדיין סבר שישאל לא תעז לנסות ולחסל אותו, פעולה שמשמעותה מלחמה כוללת וזניחה של כל החוקים והמשוואות.

סיכום – חזבאללה ואיראן בצומת דרכים

חיסולו של נצראללה מעמיד את חזבאללה ואת פטרוניו באיראן בפני דילמה מסוג חדש. נצראללה, ששימש מזכ"ל חזבאללה מאז 1992, הפך עוד בחייו לדמות יוצאת דופן, כזו שהשפעתה חורגת הרבה מעבר להגדרת תפקידו הפוליטי, ולא יהיה זה מוגזם לטעון כי הארגון בראשו עמד עוצב במידה רבה בצלמו ובדמותו.

נצראללה היה ממובילי ה"לבנוניזציה" של חזבאללה, ולאורך שלושת העשורים האחרונים השקיע מאמצים כבירים בפשרה בין זהותו השיעית-מהפכנית של הארגון, לבין זו הלאומית-לבנונית. אלא שאותו מתח בין זהויות, והניסיון הנואש כמעט לגשר ולפשר ביניהן, הוא שזה שגם עלה לו בחייו. מותו של נצראללה, וכן מותו של מי שאמור היה לשמש יורשו, האשם צפי אל-דין, מציבים את חזבאללה ואת האיראנים בפני צומת דרכים. לתפקיד יורשו של נצראללה בהנהגת הארגון נבחר

¹² "חסן נצראללה: לו ידעתי מה יהיה היקף התגובה הישראלית, לא היינו חוטפים את שני החיילים" [בערבית], אל-ערביה, 27 באוגוסט 2006.

¹³ "נצראללה מתאר את המתקפה הישראלית בתור 'הכרזת מלחמה': חטפנו מכה גדולה וחסרת תקדים מבחינה ביטחונית ואנושית" [בערבית], אל-נהאר, 19 בספטמבר 2024.

לבסוף נעים קאסם, דמות 'אפורה' יחסית, ששימש משך שנים כסגן מזכ"ל הארגון, אך ללא שום שאיפה לשמש כמנהיג ביום מן הימים.

הגם שהיה נתון תמיד תחת חסותם והכוונתם, נצראללה גם נהנה ממידה רבה יחסית של אוטונומיה מצד האיראנים בניהול ענייני הארגון. בהקשר זה, מתחדדת שאלת זהותו ואופיו של הארגון השיעי בעתיד, תחת הנהגתו של קאסם. האם המזכ"ל החדש יבקש להמשיך בדרכו של נצראללה? נדמה כי גם אם יבקש לעשות כן, תהיינה ידיו כבולות בידי המשטר בטהראן הרבה יותר מאשר אלה של קודמו בתפקיד. למעשה, ניתן להעריך כי בחירתם של האיראנים בנעים קאסם מעידה על כך שהם יבקשו לגלות מעורבות גדולה וגלויה יותר בניהול חזבאללה ביום שאחרי המלחמה. כיצד ייראו אפוא יחסיו של הארגון למול מוסדות המדינה והשחקנים השונים בתוך לבנון? כיצד יצליח להמשיך ולהצדיק בפני הזירה הפנים-לבנונית את קיומו כתנועת התנגדות חמושה הנפרדת ממוסדות המדינה? סביר להניח ששאלות אלה ונוספות ימשיכו להעסיק את הנוגעים בדבר בביירות, בטהראן ובירושלים בשנים הבאות.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.